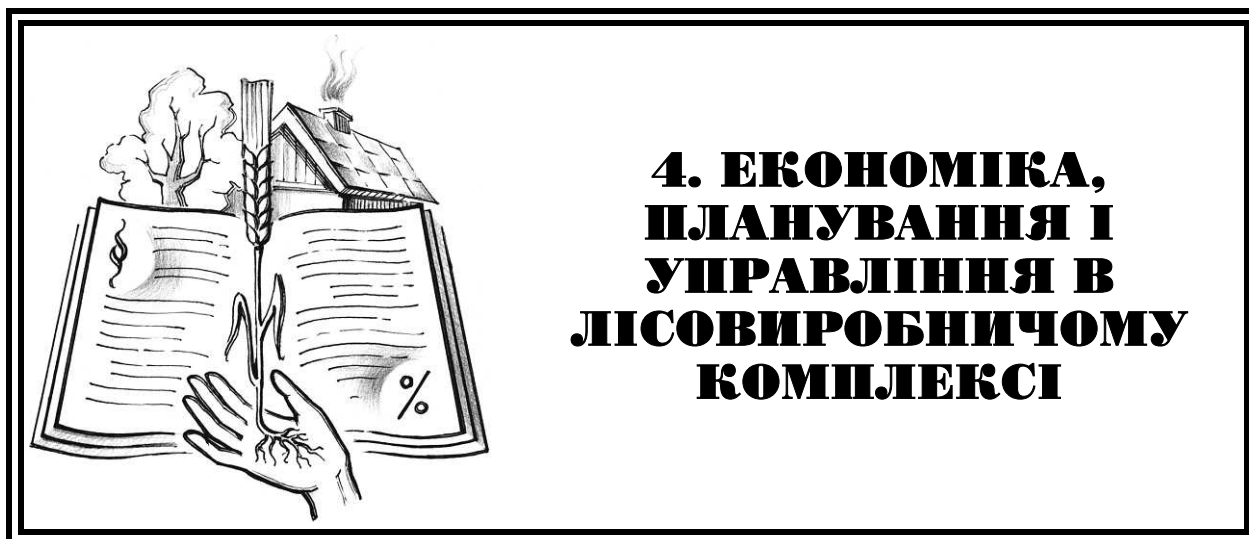

4. ЕКОНОМІКА, ПЛАНУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ В ЛІСОВИРОБНИЧОМУ КОМПЛЕКСІ

УДК 330.342.146+338.24.021.8

Доц. О.В. Врублевська, канд. екон. наук –
НЛТУ України

НЕБЕЗПЕКИ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СФЕРИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Проаналізовано причини неефективності ринку у сфері природокористування та загрози, які ігноруються у процесі ринкової трансформації економіки. Обґрунтовано необхідність зміни цільової установки реформ.

Ключові слова: неефективність ринку, ринкова трансформація, природокористування.

Doc. O.V. Vrublevska – NUFWT of Ukraine

Threats of Market Transformation in the Nature Usage Sphere

The market inability to allocate efficiently lots of goods and services is proved by the economics. But liberal institutional transformation in post-communist countries tries to ignore it. The paper examines threats of market strategy for the nature capital. It proves the need for changing priorities of reforming.

Keywords: market inefficiency, market transformation, nature usage.

Постсоціалістичні країни, позбавляючись командних рис їхніх економічних систем, як правило, намагаються йти шляхом адаптації досвіду країн з укоріненими ринковими традиціями, намагаючись більш або менш успішно уникати їхніх помилок. Ламка економічної і політичної систем відбувається на засадах ліберально-ринкової ідеології, експансія якої не залишає жодної можливості для альтернативи. Апологетика вільного ринку базується на постулатах неокласичної економічної теорії, яка доводить його роль у підвищенні суспільного добробуту. При цьому читання підручників відбувається, як правило, вибірково: наголос робиться на перевагах ринку, в той час як замовчується та частина теорії, що пояснює передумови неефективності і небезпеки ринку. Така однобічність відповідає інтересам певних сил, які задають напрям трансформацій.

Поряд з тим, невдачі окремих ринків також розглядаються неокласичною економічною теорією. При цьому вони тлумачаться як "провали", "фіаско" ринку, його нездатність забезпечити оптимальне розміщення внаслідок тих

чи інших причин. Як відзначають російські дослідники А. Бузгалін та А. Колганов, ці "провали" "...лежать, як правило, в областях, найбільш важливих для переходу людства до нової якості розвитку" [1, с. 45]. Зокрема, у сфері природокористування передумови для неефективності ринку є особливо вираженими, а порушення ефективності набувають загрозливих масштабів, що зумовлює широту державного регулювання. Суперечності між індивідуальними і суспільними інтересами тут впливають на основи життєзабезпечення спільноти.

Основними причинами неефективності ринку у сфері природокористування є:

- недоліки інституційної системи, пов'язані перш за все з правами власності на природні блага. Проблема виникає за умов відкритого доступу (спільної власності) на них (пасовища, рибні запаси). Це призводить до так званої "трагедії ресурсів спільного користування", дослідженої Дж. Гардіном у його статті "The Tragedy of the Commons" (1968), тобто до виснаження цих ресурсів. Як інструмент розв'язку даної проблеми пропонується приватна власність на природний ресурс. Порушення прав власності також виникає, якщо благо має риси суспільного товару, тобто особливістю його споживання є неконкурентність (функції екосистем, біорізноманіття). Теоретично інструментом забезпечення ефективної пропозиції таких благ є ціни, диференційовані залежно від індивідуальної готовності споживачів платити. Практично завдання забезпечення пропозиції цих благ покладається на суспільні бюджети;
- екологічні зовнішні ефекти (екстерналії) – побічні впливи виробництва і споживання на добробут, не відображені в ринкових цінах, які передаються через навколишнє природне середовище (наприклад, при забрудненні). Для коригування неокласична економічна теорія пропонує оподаткування зовнішніх ефектів. При цьому екологічні блага (чистота, затишність, безпека довкілля тощо), для яких не існує ринків, через процес економічної оцінки залучаються до економічного обміну. Оскільки зовнішні ефекти також тлумачаться як порушення системи прав власності, проблема може бути вирішена шляхом вдосконалення інституційно-правової системи і застосування регулятивних важелів;
- фіаско ("невдача", "провал") політики, зокрема субсидування споживання природного капіталу. Відміна субсидій допомагає відновити ефективність ринку в цьому випадку;
- монополія на ринках природних благ і продукції природокористування. У принципі, для збереження природного капіталу вона не становить небезпеки, оскільки теоретично масштаб діяльності монополіста є меншим за ефективний. Але це лише у випадку, коли цей масштаб діяльності відносно масштабу екосистеми є незначним;
- асиметрична інформація: стосується, у першу чергу, впливу на ринки екологічних товарів і є загрозливою для збереження природного капіталу, оскільки природоошадливі, більш витратні способи виробництва товарів не отримують підтримки споживачів;
- різниця приватних та суспільних міжчасових уподобань, оцінок ризику при прийнятті рішення, що відображається у суспільній та індивідуальній (приватній) ставках дисконту. Високий індивідуальний ризик призводить до зсуву споживання природних благ у теперішній час. Попереджає про потенціальну можливість відхилення приватного рішення від оптимального.

Приватна власність вважається панацеєю від неефективного використання природних благ. На цей аргумент і спираються політики, хоча остання в ряду наведених нами причин попереджає про невідповідність інтересів приватного власника суспільним. Як стверджує австралійський дослідник К. Тісдел, приватна власність може ефективно зберігати деякі природні ресурси, але лише в міру прибутковості цього, а прибутковість залежить від того, наскільки ринковими є блага, що даються цими природними ресурсами [2, с. 10].

Про небезпеку ринкової трансформації сфери природокористування попереджають як вітчизняні, так і західні вчені. Так, К. Тісдел відзначає, що еволюція глобалізованих ринкових систем, яка залучає індустріально-комерційне сільське господарство (землекористування, а в ширшому контексті – всю сферу комерційної природоексплуатації), все більше порушує баланс між соціальною та екологічною системами і підриває сталість обох [2, с. 6]. Олігополії та монополії, що, як передбачав Й. Шумпетер ще у 1942 р., здобудуть домінуючі позиції у процесі еволюції капіталістичної економіки, набувають надзвичайної сили для розширення виробництва ринкових товарів, тим самим прискорюючи перетворення природних та екологічних благ у рукотворні. Більше того, діючи у власних інтересах, великі корпорації намагаються політичним шляхом, підтримуючи неоліберальну політику, обмежити ту діяльність держави, яка стримує їхню здатність трансформувати природні ресурси в ринкові блага [2, с. 9]. Швидке поширення ринкових систем, за зразком західних, на інші, бідніші спільноти без достатнього врахування їхніх культурних та інших особливостей (те, що називається "культурним імперіалізмом") може призвести до значних соціальних потрясінь і зруйнувати відносно гармонійні зв'язки з їхнім довкіллям, попереджає К. Тісдел [2, с. 11]. Вплив бідності на неефективність ринків відзначає американський дослідник Нева Гудвін: "ринки можуть ефективно реагувати на потреби і бажання лише якщо вони підтримуються купівельною спроможністю, але не можуть реагувати на потреби потенційних споживачів, які не мають грошей" [3, с. 98].

Повернення приватної власності на лісові землі шляхом реституції у країнах Центральної та Східної Європи також супроводжується проблемами, пов'язаними з неефективним менеджментом, фінансовими труднощами, неналежним зовнішнім контролем лісокористування, що не сприяє збереженню природного капіталу [4].

Культурна експансія, укорінення утилітаристської етики як підґрунтя ринкових реформ, витіснення залишків колективістської свідомості розглядається видатним російським філософом і публіцистом А.С. Панаріним як "біхевіористський переворот", що здійснюється на засадах відділення інтересів від цінностей, методологічного індивідуалізму, врахування окремого індивіда та індивідуального інтересу як єдиної достовірної реальності, протиставленої "химеричним колективним сутностям", заперечення колективного "ми" і проблем колективної ідентифікації в цілому [5, с. 37].

Що протиставити цьому і як долати негативні наслідки "провалів" ринку? Один спосіб – скористатися рекомендаціями тієї самої економії для запобігання (подолання) неефективності залежно від її причини. Щоправда,

при цьому є два принципових моменти, які ускладнюють досягнення гармонії: 1) неможливість встановити економічну вартість більшості природних благ або ж неможливість спиратися на економічний критерій як основний при прийнятті рішень, які стосуються їх втрати; 2) несправедливість розподілу екологічних витрат і екологічних вигод (як відомо, Парето-оптимальність не вимагає справедливості).

Стратегія "розвитку навздогін" є доцільною, якщо ми ставимо за мету пройти шляхом розвинених економік, наражаючись на ризик відтворити не лише успіхи, а й загрози, тим більше, що при цьому скорочуються, "спресовуються", накладаються один на інший етапи соціально-економічного розвитку. Але, як впливає з гіпотези про існування так званої "екологічної кривої Кузнеца" [6, с. 78], країнам з перехідною економікою необхідно віднайти свою "тунельну" стратегію розвитку, щоб уникнути виходу за межу безпеки, який може стати фатальним.

Отже, чи не відхиляють нас ринкові орієнтири від пошуку цієї стратегії? Наскільки заслуговує на відтворення "ринковоцентрична" (за А. Бузгаліним і А. Колгановим) модель розвитку в умовах, коли з'являються ознаки зародження постіндустріального суспільства? Які перспективи має *ринкова трансформація економіки як підсистеми екосоціосистеми*?

Відповідь на ці питання залежить від поставлених цілей соціально-економічного розвитку і того, наскільки есономікс є адекватною їм, що і ставиться під сумнів. Причиною критики з боку прихильників школи фізичної економії є відірваність економічної теорії від біофізичних основ економічного процесу [7, 8]. Вони доводять, що економічна теорія, яка є основою прийняття політичних рішень, в її сучасному вигляді не є адекватною реаліям. Наслідком цього є висунення помилкових цілей суспільного поступу, екстенсивний ріст масштабу економіки, забезпечений виснажливим використанням природних ресурсів та асиміляційного потенціалу довкілля за рахунок майбутніх поколінь. Розв'язок бачать у знаходженні вартісних еквівалентів, відповідних до енергетичних цінностей [7, с. 56]. Однак долучити речовинно-енергетичні потоки до вартісних обмінних процесів в економічній системі дотепер не вдавалося.

З іншого боку, об'єктом критики є вузькість неокласичної економіки. Так, А. Бузгалін і А. Колганов, нагадуючи про існування неринкових форм організації виробництва і розподілу, відзначають, що ринкова парадигма "не дає змогу побачити нічого іншого, крім ринкових механізмів, оскільки всі інші соціально-економічні відносини у вкрай поляризованому світлі "ринковоцентричного" mainstream'у просто не видно" [1, с. 43]. Те, що неокласична економіка розглядає як провали ринку, є, на думку вказаних авторів, широким *постринковим* відносин, тих, в яких ринок з точки зору нових – соціальних, гуманітарних, екологічних критеріїв – *вже є неефективним*. Підтвердженням цього є поширення державного і соціального регулювання у сучасних зрілих ринкових економіках, зростання значущості суспільної форми власності, розширення сфери дії екологічних, соціальних, гуманітарних норм тощо: "відмова від "ринковоцентричної" парадигми дає змогу поглянути на соціально-економічну діяльність держави як на одну з перехідних форм, яка міс-

тять зародки постринкових відносин, а саме – свідомого, безпосередньо суспільного... способу координації, регулювання пропорцій, розподілу (алокації) ресурсів" [1, с. 45]. І це не консерватизм екс-радянських політекономів – звернемося до американського дослідника: "здорова економіка містить як ринкову, так і неринкову діяльність, яка здійснюється підприємствами, урядами, некомерційними, правовими та іншими інститутами, а також місцевими громадами і домогосподарствами" [3, с. 98]. Отже, функції держави є якісно відмінними від тих, на які акцентує економіс, що розглядає її як інститут вольового підтримування умов функціонування ринку, капіталістичної системи господарювання: "економічна діяльність держави – це не втручання зовнішніх політичних сил в економіку, а народження нового економічного суб'єкта нових (неринкових за своєю природою, більше того... постринкових, таких, що компенсують "провали" ринку) економічних відносин" [1, с. 45]. Тому не треба вважати збереження суспільного сектору рудиментом соціалізму. Трансформація командних економічних систем має бути ринковою лише настільки, наскільки це необхідно для забезпечення нової якості розвитку.

За А.С. Панаріним, суспільне виробництво колективних соціальних благ є одним з головних понять сучасної суспільної теорії, яке потрібно мобілізувати на протигагу ліберальній утопії про "природну людину" і "природний стан". Він наголошує на тому, що необхідно розрізняти дві відносно самостійні підсистеми суспільного виробництва: підсистему виробництва споживчих благ (економічне виробництво); підсистему виробництва власне соціальних благ (соціальне виробництво) [5, с. 38]. Його думці відповідає позиція Н. Гудвіна: "в той час як неокласична економіка сфокусована на економічній діяльності з виробництва, розподілу і споживання, ми повинні надати такої ж ваги діяльності з підтримання ресурсної бази... підтримання людських, соціальних і фізичних ресурсів, які дають змогу нашим економічним системам бути продуктивними і підтримувати щасливе і здорове життя людей" [3, с. 98].

Що ж розбудовуємо? Ми намагаємося розширити сферу ринкових відносин там, де від них вже час відмовлятися: природокористування, освіта тощо. Дотримуємося неокласичної парадигми, коли вже час змінити її на гуманістичну.

Чи можна звинувачувати неокласичну економічну теорію в неуспіхах трансформацій в окремих сферах? Мабуть, ні. Для спростування ефективності ринку у сфері природокористування неокласична економічна теорія пропонує достатньо аргументів – було б бажання до них прислухатись. Врешті-решт, якими б не були її недоліки, відданість суспільним інтересам і цінностям здатна вберегти від "провалів" політики, які не може замаскувати навіть ринкова риторика.

Література

1. Бузгалин А., Колганов А. "Рыночноцентрическая" экономическая теория устарела// Вопросы экономики. – 2004, № 3. – С. 36-49.
2. Tisdell C.A. Coevolution, Agricultural Practice and Sustainability: Some Major Social and Ecological Issues// International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology. – Vol.1. – No.1. – 2000. – P. 6-16.
3. Goodwin N. What Economics Courses Don't Teach – But Should.// Глобализация, новая экономика и окружающая среда: проблемы общества и бизнеса на пути к устойчивому

развитию. Материалы 7-й международной конференции Российского общества экологической экономики, 23-25 июня 2005 г. – С.-Пб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2005. – С. 97-98.

4. Врублевська О.В., Сакаль О.В. Сучасні тенденції розвитку лісового сектора в пострадянських країнах Євросоюзу// Наук. вісник УкрДЛТУ: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ. – 2005, вип. 15.3. – С. 199-204.

5. Панарин А.С. Возвращение сакрального как альтернатива "рыночному терроризму"// Социальная экономика. – 2004, № 1-2. – С. 36-40.

6. Глазырина И.П. Природный капитал в экономике переходного периода. – М.: НИИ-Природа, РЭФИА, 2001. – 204 с.

7. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 240 с.

8. Дейлі Г. Поза зростанням: економічна теорія сталого розвитку/ Пер. з англ. – К.: Інтелсфера, Інститут сталого розвитку, 2002. – 312 с.

УДК 504.06

Доц. Н.М. Кисіль, канд. екон. наук – НЛТУ України

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто теоретичні засади організації екологічного моніторингу в Україні. Зосереджено увагу на необхідності формування нормативно-правової бази та здійсненні організаційних заходів зі створення баз даних з метою удосконалення інформаційних систем екологічного моніторингу.

Doc. N.M. Kysil' – NUFWT of Ukraine

Theory principles of organization of ecological monitoring in Ukraine on conditions of the permanent development

The theory principles of organization of ecological monitoring in Ukraine are considered. Concentrated attention on the necessity of forming a norm-legal base and realization of organizational measures on creation of bases of dates with the purpose of the improvement of information systems of ecological monitoring.

Здатність держави екологізувати економічну політику в цілому та можливість її реалізувати не лише промисловими підприємствами, а й іншими економічними суб'єктами є запорукою успішного росту економіки і дає змогу зменшити суперечності між розвитком матеріальних і духовних потреб та обмеженістю природних та енергетичних ресурсів.

Концепція сталого розвитку, що визначена як теоретична основа розроблення і впровадження механізмів, здатних забезпечити основній економічній ланці – підприємству довгострокове і стабільне зростання в умовах ринкової економіки вимагає концентрації зусиль на пріоритетних напрямках науково-технічного і господарського розвитку з врахуванням екологічних чинників. Ключовою проблемою реалізації цих підходів є необхідність формування механізмів реалізації еколого-економічної моделі господарювання. При цьому серед заходів інвестиційного характеру з врахуванням регіональних пріоритетів особливу увагу необхідно приділити організаційним заходам щодо формування режиму господарювання для створення відповідного інструментарію реалізації екологічної політики. Це, зокрема стосується підвищення ступеня інформаційного забезпечення через налагоджену систему екологічного моніторингу. Об'єктивна інформація про стан і динаміку об'єктів